

crkva u svijetu

PRINOSI

PAŠTRIČEVI NACRTI ZA TRAKTAT »DE NATURA THEOLOGIAE« (II)

Marko Mišerda

Govoreći o naravi praktične teologije,* Paštrić zaključuje argumentaciju tvrdnjom kako je nemoguće smatrati »polemičku teologiju« praktičnom, osim ukoliko je svakolika teologija dijelom spekulativna, dijelom praktična; sama polemička je »maxime speculativa«. Polemičar treba braniti »katoličke istine«; prema Pavlovoj riječi, on je »čovjek Božji« (2 Tim 3, 17). U vrlo kompliciranoj materiji, teolog mora dobro razlikovati, u čemu su važne teološke kvalifikacije, kojima Paštrić posvećuje ovdje tri kraća završna »zaključka« (conclusio; ff. 314—15).

F. »O SVETOJ TEOLOGIJI.«³³

Kod ovoga nacrtu susrećemo se s više osnovnih nejasnoća. Ponajprije, tekst sigurno nije cjelovit, a ono što je sačuvano uvezano je na dva različita mjesta. Datacije nema. Ovaj F-nacrt sa svojim izlaganjem u šest točaka u prvi mah se čini najsličnijim B-nacrtu (također u šest točaka). Niti ovdje nije posve jasan redosljed ovih tekstova, a moji razlozi za ovdašnje njegovo mjesto samo su sadržajnog karaktera. Posebnost ovoga nacrtu sastojala bi se u tri točke: (1) izdvojenost rasprave *De censuris theologicis* (za razliku od B-nacrtu [t. 6] i od I-nacrtu [drugi dio istoga traktata]), što vjerojatno znači da je rasprava o cenzurama za-

* Usp. Crkva u svijetu, br. 4, 1987, str. 341—355, osobito 353—355.

³³ »De sacra theologia«, Borg. lat. 471, ff. 115r—122v (komadić papira s riječju SAC[RA] nalijepljen je nad NA[TURA]); Punctum VI = ff. 43r—46v; usp. I. Golub, *Ostavština*, 420—21 (bez. t. 6).

mišljena kao izdvojeni prilog;³⁴ (2) uvođenje zasebne točke o pitanju »autorstva« teologije (br. 5: *quis eius auctor*), o čemu, usput rečeno, Paštrić nigdje drugdje ne raspravlja (i ovdje je, međutim, taj dio teksta izgubljen); te konačno (3) novi naslov. Sve su to ujedno otvorena pitanja, koja ovaj čas nije moguće riješiti.

U kratkom uvodu ovog nacrtu, Paštrić najprije ističe potrebu prethodne napomene (*praevia monitio*) o teologiji, prije nego se prijeđe na raspravu o teološkim »disciplinama«, kako bi se barem djelomice unaprijed umanjila mogućnost zabune. On to kani izložiti u šest točaka (f. 115): 1. *Quid sit sacra theologia*, 2. *Quotuplex*, 3. *Quomodo se habeat theologia polemica respice ad alias*, 4. *Quibus armis utatur theologia*, 5. *Quis eius auctor*, 6. *Quae methodus?* — Sama obrada pojedinih točaka načelno je zamišljena ovaj put dvoslojno: najprije dolazi izlaganje a onda se Paštrić bavi mogućim objeckijama (objeckije dolaze samo uz t. 1 i 3).

(1) Na pitanje što je teologija, Paštrić odgovara, mogli bismo tako reći, dvostrukom definicijom, odnosno dvostrukim opisom. Jedanput je riječ o teologiji u najširem smislu, drugiput u užem, u smislu kršćanskog shvaćanja teologije. Tako je za Paštrića teologija najprije govor onih koji raspravljaju o Bogu i božanskim stvarima, bilo u pjesmi kao stari grčki pjesnici, ili u slobodnom, filozofskom ili samo naravnom govoru kao metafizičari, ili vođeni nadnaravnim svjetlom kao vjernici Staroga i Novog zavjeta.³⁵ Sve je to dakle teologija. Paštrić međutim konkretizira i sužava pojam teologije: kako je naš razum slijep za ono posljednje (ađ suprema), malo bismo o Bogu znali, da sam Svevišnji, Gospodin, nije »razvedrio lice svoje nad nama i dao nam znanje (*scientia*) o sebi i svojim otajstvima« (*arcana*). Otuda, nastavlja Paštrić, pod imenom teologija dolazi naprosto sveti nauk (*sacra doctrina*), koja se u svojem raspravljanju oslanja na nadnaravno svjetlo i objavu, kao npr. filozofija na naravni razum. Ta dakle božanska objava, zapisana ili ne, predstavlja za teologiju sigurne vlastite principe. Iz toga je jasno da je Bog subjekt svetog nauka, koji je ujedno i posljednji i najizvršnji cilj čovjekov... Bog je ujedno glavni predmet (*obiectum principale*) teologije, veli Paštrić, te nastavlja razvijati svoje misli o teo-loškom (teocentričkom) karakteru teologije, koja stoga ima prenijeti svim ljudima poruku o pravom čovjekovom određenju (*finis*) i pripadnim sredstvima (*media*). To je uostalom svrha (*scopus*) utjelovljenja (f. 115v). Svoj odgovor na pitanje što je teologija Paštrić zaključuje definicijom: teologija je »sveti nauk ili nadnaravno stanje i znanje, kojim Boga promatramo kao naš cilj«. ³⁶

Prva od tri kratke primjedbe opravdava postojanje drugih traktata u teologiji osim onoga »de Deo«, jer se u svemu raspravlja »s obzirom na

³⁴ Usp. naslov (f. 57): *Ad tract. I. De censuris theologicis; s obzirom na rukopis, moglo bi se odnositi na E-nacrt.*

³⁵ »*Disserentes de Deo rebusque divinis, sive carmine, ut veteres Graeci poete, sive sermone soluto et philosophico ac naturali discursu, ut metaphysici, sive supernaturali lumine ducti, ut fideles Veteris et Novi Testamenti, dicti sunt Graeca voce theologi, eorumque sermo theologia*« (f. 115).

³⁶ ... »*theologia dico esse sacram doctrinam seu habitum et scientiam supernaturalem, qua Deum ut finem nostrum consideramus*« (f. 116).

Boga« (in ordine ad Deum). U drugoj Paštrić potcrtava prioritet spekulativnog karaktera teologije, makar je ona, veli, i praktična (nudi naime »media assequendi Deum«). Treća objašnjava kako se ipak ne može sve kršćane zvati teolozima, jer znanje koje oni posjeduju samo je djelomično i zato nedovoljno za metodičko obrazlaganje svih mogućih pitanja.³⁷

(2) Na pitanje o »kolikostrukosti« teologije, Paštrić daje dosta opširan odgovor (ff. 116r—18v). Kao što filozofija ima više međusobno različitih znanstvenih disciplina (scientiae disiunctae vere ac realiter inter se): logiku, fiziku, matematiku, geometriju, aritmetiku itd., s metafizikom dakako, tako se čini da bi i teologiju trebalo dijeliti na više različitih znanosti, bez obzira što ona o stvarima raspravlja u svjetlu objave. No Paštrić ne odobrava takvo mišljenje, jer, veli, makar ona zahvaća široko (vastissima spatia), ona je u isti mah posebna i nedjeljiva (specificata atque atoma), a razlikuje se samo prema različitim zadacima. Svaki pak zadatak po sebi je dvostruk, opisan opet s dva već poznata glagola: invenire/explicare. To znači da objavljene istine treba najprije »naći« u Pismima, a onda ih »protumačiti« (theologia scripturalis). Isto vrijedi za »tradicije«, koje su apostoli od Isusa prenijeli Crkvi: otuda se ova teologija zove teologijom Otaca ili pozitivnom. Paštrić inače nije zadovoljan s nazivom »pozitivna« teologija, jer da je višeznačan (f. 116rv).

Kad teolog završi postupak nalaženja i tumačenja objavljenih istina ili članaka vjere, onda ih treba obraniti (defendere) od onih koji ih napadaju. To pak spada na kontroverzistiku, koju učeni radije zovu, Paštrić kaže pogodnije (conventius meo iudicio), »dogmatika« i »polemika«. Pošto je obranila objavljene istine, teologija započinje sada iz njih argumentirati, kao bilo koja druga filozofska znanost. Ta teologija ili više nema imena ili se naziva »školskom«, jer se vježba (exercetur) u školi, ili pak »spekulativnom« za razliku od druge, praktične »školske« znanosti, naime moralke (scientia scholastica practica, quae est moralis; f. 116v).

Na teologa spada i usmjeravanje (dirigere) vjerničkog života. Taj dio teologije Paštrić ovdje dijeli na moralku u užem smislu (grieh, zapovijedi) i na teološku etiku (ethica theologica seu ethica et moralis christiana), koja je usmjerena isključivo na kreposti (teološke i kardinalne), a koja se drugim imenom zove ascetika, te prelazi u mističku teologiju (mystica seu recondita). Na teologa spada, konačno, da »ove istine/spoznaje«, koje spadaju na vjeru i čudoređe (fides/mores, credenda/agenda) priopći na jednostavan i pozitivan način, i to ne pod svaku cijenu sve, već ono što je nužno: zato se to zove katehetska ili propovjedna teologija (theologia catechetica... concionatoria, paraenetica seu exhortatoria; f. 117).

Nadalje, nastavlja Paštrić, iako sve to spada na »savršenu teologiju« (perfecta theologia), ipak nije moguće da teolog svim time dobro ovlada, te je svaki neophodno »nesavršen teolog« (imperfectus theologus; f. 117v).

³⁷ »Respondetur, ad scientiam non sufficere aliquas et imperfectas sed omnes saltem praecipuas, methodice sciendo causas, naturam et proprietates, reddere rationem de omnibus et solvere opposita, quod non convenit rudibus, qui tamen participant de theologia« (f. 116).

To je ono, kaže, o čemu piše, među ostalim, Pavao Timoteju (2 Tim 3, 16—17: bogoduhost Pisma, čovjek Božji). Važno je Paštriću na koncu da se ne može govoriti o više teoloških znanosti, »kako neki umišljaju« (ut aliqui sibi somniant; f. 118), nego o više dijelova iste znanosti. Teologija se može razlikovati i prema autorima, npr. biblijska teologija (scripturalis), Pavlova teologija, Augustinova, Ivana Damašćanskog itd., no time ne mislimo na različitost znanosti u cjelini ili njezinih dijelova, nego samo na različitost metode i izričaja (diversitas... methodi solum et sententiarum; n. m.).

Osim ove jedinstvene ljudsko-nadnaravne teologije (una ,humana supernaturalis) postoji i teologija blaženika i anđela; treća je savršena, božanska teologija. Postoji, konačno, i naravna teologija, ali je njihov formalni objekt različit, što bi značilo da je naravna teologija jedna od »mnogih znanosti« za koje je »lumen naturale« sposoban (f. 118).

(3) U trećoj točki Paštrić želi raspraviti pitanje odnosa polemičke teologije prema ostalim teološkim disciplinama. S obzirom da se biblijska i pozitivna teologija ne zovu znanošću u užem smislu riječi, makar se u tumačenju mogu diskutirati i »znanstvena pitanja« (očito, spekulativna), slično je, veli Paštrić, s katehetikom i moralkom, tako da se zapravo ovo pitanje svodi na pitanje odnosa polemičke i spekulativno-školske teologije (f. 118v).

Paštrić se najprije brani od — čini se — ustaljenog mišljenja kako je polemika lagana, prilagođena osrednjacima, potpuno ovisna o autoritetu, te uopće ne doseže spekulacije, koje su sa svim suptilnostima pridržane »školskoj teologiji«. Paštrić želi najprije ispitati stvar u sebi (res ut in se est; f. 119). Primjećuje prije svega kako oni koji tako misle ne razlikuju različite forme polemike, te svi prigovori na njezin račun, zapravo idu na račun učitelja (doctores) a ne predmeta (munus). Uostalom, nisu tako beznačajne nejasnoće niti oko skolastike. Potom određuje zadatak polemičke teologije: ona nema drugog zadatka nego, koliko je to moguće, pokazati istinitost dogmi, te jasno riješiti sve poteškoće, ne imajući druge namjere (scopus) nego da se pokaže istinitost članaka vjere (f. 119v). Stoga nije točno da je ona praktična, jer ona je — bjelodano — spekulativna! Ona se doduše služi argumentacijom »ex auctoritate«, kao što to priliči teologiji uopće, ali isto tako argumentira »ex ratione«, gdje god je to potrebno (u slučaju ateista i sl.). Ne radi se niti o materijalnoj razlici između polemike i spekulacije, ne radi se niti o tom da bi »školska« teologija obuhvatila svu teologiju (omnia munera), a polemička samo pojednosti. Jedina je razlika između njih upravo i samo u tome što skolastika raspravlja pitanja između škola (inter scholas et scholasticos catholicos), a polemika, kako ta pitanja, tako i ona s protivnicima vjere (inter catholicos et fidei adversarios). »Polemička teologija« je dakle znatno šira.

Paštrić će svoju tvrdnju popratiti s nekoliko tumačenja. Ponajprije, polemička teologija raspravlja »o težim pitanjima nego školska« jer se radi o religiji i vjeri kao takvima, dakle, o prvom i najvećem temelju kršćanstva uopće; što nije slučaj u skolastike, gdje se *salva fide*, sve može tvrditi ili negirati. Nadalje, (2) polemika se bavi »principima teo-

logije, naime člancima vjere, skolastika pak izvedenim zaključcima«. ³⁸ Polemika se konačno (3) bavi svim dogmama vjere općenito i posebno, već prema tome s kim raspravlja; uopće je njezin raspon pitanja i sugovornika jedinstven u cijeloj teologiji. ³⁹ Tako su, zaključuje Paštrić, svi spomenuti i slični prigovori bespredmetni. Nekako usput još dodaje kako je osjetljivo pitanje spekulacije, jer vrlo često se pokazuju nekorisnima oštromna pitanja i razmatranja na koje se, npr., tuži sv. Toma na početku svoje *Summae*, čak i sv. Pavao u poslanicama. Stoga, nastavlja Paštrić, ne treba u njih postavljati sve blago i bit stvari (totus thesaurus et rei substantia). Potom slijede odgovori na nekoliko prigovora (obiectio), gdje se Paštrić brani od toga što on »protiv općeg shvaćanja« (contra communem conceptum) daje prednost polemičkoj teologiji pred svim drugim teološkim disciplinama (obiec. 1; ff. 121v—22r).

(4) Vrlo kratka — nepotpuna — obrada četvrte točke (samo f. 122v) posvećena je »oružju« (arma, non media), kojim se služi teologija. »Arma«, veli, zato što se rečena teologija ima više braniti negoli dokazivati, kako to kaže sveti Toma i teolozi općenito. Nije moguće, veli, dokazivati nadnaravnost dogmi, ali je moguće riješiti sve prigovore. Želi li se što dokazati, mora se pretpostaviti ovo ili ono, uzeto iz objave. Teologija će se, s jedne strane, braniti najprije na temelju Pisma, tradicije i autoriteta Crkve (takvu argumentaciju Paštrić zove »theologia ex historiis«). S druge strane, u pitanju istinitosti nekog učenja, argumentacija je isključivo racionalnog karaktera: naravni razlozi, učinci, absurdnost drugačijeg rješenja, autoritet starijih, iz riječi samih osporavatelja, te argumenat »ad hominem«. Ovdje se ostaje, veli Paštrić, pri uporabi općeprihvaćenih uvjerenja, i zadovoljava se pokazati kako neko učenje nije lažno, odnosno kako argumenti o lažnosti nisu uvjerljivi.

(5) Paštrićeva obrada tradicionalnog pitanja o autorstvu teologije (t. 5) nije nam sačuvana, pa ćemo prijeći na šestu i zaključnu točku ovoga F-nacrta: o teološkoj metodi. Iako je tekst koji ćemo prikazati uvezan u isti kodeks znatno ranije (ff. 43r—46v), on nesumnjivo pripada ovom sloju, F-nacrtu, već zbog broja ove točke, navedene također na početku samog nacрта. Međutim, ovo što imamo pred sobom niti je cjelovito sačuvano, niti je onomu što je sačuvano Paštrić dao završnu formu. ⁴⁰ Riječ je dakle o fragmentarnim zapisima. I, može se reći, upravo je ova fragmentarnost nekako karakteristična: osjeća se očita potreba za nekim redom, kojega nema, kojega je nestalo. Paštrić je očito živo osjećao metodološke probleme 17. stoljeća.

Prvi od ovih fragmenata (f. 43r) govori posve općenito o pitanju metode: »Metoda je grčka riječ, i nije drugo doli put i način postupanja

³⁸ »Certum est 2° polemicam tueri principia theologiae, articulos scilicet fidei, scholasticam vero conclusiones inde deductas. Si ergo principia scientiae probare ac defendere est munus altioris scientiae, ut philosophi docent concorditer cum Aristotele, polemica erit vel sublimior scientia, vel eiusdem scientiae pars altior« (f. 120v).

³⁹ »Tanta amplitudo quaestionum, tanta adversariorum non est in nullo alio munere theologiae« (f. 121).

⁴⁰ Usp. na pr. prijelaz f. 45v/46r; zatim početke: »Methodus Graeca vox« ... (f. 43r i 45r), te: »Methodus est via« ... (f. 44v).

(*via et modus procedendi*), odnosno unošenje nekoga reda u djelovanje ili u raspravljanje« — tako glasi početak. Ovdje je »metoda« istoznačna s »redom« (*ordo*), te je toga radi znanstvena metoda do kraja racionalna (*methodus scientifica maxime conformis rationi*). Ipak, Paštrić izričito ne prihvaća empiričku metodu, već smatra da se »znanstvena metoda« sastoji u postupku »od uzroka k učincima« (*a causis ad effectus*). On dakle shvaća znanost (*scientia*) posve u Aristotelovom smislu (*cognitio rei per causam*). To je po Paštriću bitno za znanstvenu metodu, a kojim će redom ići neko izlaganje — naime, *conclusio*, *explicatio*, *sententia*, *probatio*, *obiectio* ... ili drugačije — smatra sporednim (f. 43v). Potom Paštrić razlikuje metodu ojele znanosti, pojedinih traktata i pojedinih dijelova. U pitanju redosljeda traktata ističe povezanosti (*connexiones*) svih međusobno, u čemu se ujedno odražava metoda sveukupne znanosti (f. 44).

U drugom fragmentu (f. 44v) pod znanošću (*scientia*) Paštrić podrazumijeva »*ordo rationalis*« raspravljanja, tj. treba najprije naći načela i pravila, potom učinke (*principia et canones*, tj. *deinde effectus*). Što se tiče teologije, veli, zbog njezine opširnosti »jedna je metoda za biblijsku teologiju, druga za polemičku, druga za školsku spekulativnu, druga za moralnu, druga za etičku i mističku.« U novoj cjelini (f. 45r) sva je pažnja na Pismu, jer teolog je, kaže zapravo »učitelj Svetoga pisma«. ⁴¹ Na koncu (f. 46rv), Paštrić se opet vraća tekstu 2 Tim 3, 15 (poznavanje Pisama), zanimajući se osobito za etički vid, jer »svetu disciplinu« treba i živjeti.

G. POLEMIČKA I SKOLASTIČKA TEOLOGIJA

Makar ovdje nemamo zasebnoga naslova, ⁴² a i tekst je nekako slobodnije sročćen, ipak se pojavljuju svi redoviti elementi, tako da možemo govoriti o zasebnom ili G-nacrtu. Nema nihi datacije, a sadržajno je ovaj nacrt, čini se, najbliži F- i H-nacrtu. Tekst je doduše dosta opširan, ali ga možemo kratko predstaviti, jer je ovdje opširnije riječ o onome što je drugdje izrečeno sažetije.

Paštrić polazi od opaske kako mnogi polemičku teologiju smatraju laganom, prilagođenom osrednjacima, pozitivno-povijesnog karaktera, ni pošto spekulativnom. No on sumnja u takvo mišljenje i želi ga ovdje iskren-

⁴¹ »In tradenda itaque vel addiscenda theologia unanimiter veteres secuti Sacrae Scripturae libros, tum quia illa est divina scientia, et theologus ab ea denominatur, tum quia quidquid muneris est theologici e Sacris Scripturis tanguam oplothea debet erui, sive ad fidei defensiones, sive ad morum instructiones, et ad alia«... (f. 45). Opet je Paštriću Pismo princip kršćanske teologije (što dakako ne isključuje druge formulacije), pa je to možda razlog više da se Paštrić ovdje obraća samo Petru Lombardskom. — Riječ »oplothea«, prema grč. *hoplon* = mjesto / spremište oruđa / oružja ili pak samo oruđe / oružje.

⁴² Tekst se nalazi u Borg. lat. 473, ff. 223—240 (od tih 10 str. su ili prazne ili donose neke druge bilješke); Paštrićeva paginacija je dvostruka: prva preskače one stranice koje o nečem drugom rade; te ide ovako: str. 1—6 = ff. 223r—25v; str. 7—8 = ff. 228—29; str. 9—26 = ff. 232—40; druga paginacija ide od str. 105—40 (bez preskakanja).

no preispitati (id sincere hic expendendum est; f. 223). A još prije nego prijede na temu smatra shodnim upozoriti kako među svim znanostima prvo i najodličnije mjesto pripada svakako teologiji, budući da se ona, za razliku od svih drugih, služi nadnaravnim svjetlom, te ima za objekt ono što je smrtnicima znano samo božanskom objavom. Njezin prvi princip je osim toga božanski autoritet, koji je, razumljivo, iznad naravnog razuma. Sama pak teologija ili »sveti nauk«, koja za svoje aksiome (pro axiomatibus) ima objavljene istine, odnosno članke vjere i dogme, sastoji se iz više sastavnih dijelova (partes integrantes; f. 223).

S obzirom da su objavljene dogme posredovane u Bibliji i tradiciji, njih će tumačiti biblijska (scripturalis), odnosno pozitivna teologija (f. 223v). Polemička teologija se bavi jednom i drugom, jer je upravo njezin zadatak braniti dogme, koje protivnici napadaju bilo s razloga Pisma ili tradicije (f. 224 rv). Nadalje, ukoliko teologija pretpostavlja objavljene istine i iz njih naravnim razmišljanjem izvodi daljnje zaključke zove se skolastičkom. Ova se dijeli opet na spekulativnu i moralnu, a moralna opet na više daljnjih podvrsta. Usprkos ovolikim dijelovima, teologija je ipak samo jedna znanost, slično kao što je to i u filozofiji (f. 225). Na to Paštrić nadovezuje govor o »savršenom teologu«, za što da je puno toga potrebno (f. 225v—228rv).

Pošto je autor tako ocrtao teološku situaciju, vraća se na smisao pojedinih disciplina, te zaključuje kako se dijeli spor među njima svodi na polemičku i spekulativnu (tota controversia ad polemicam et scholasticam redigitur), a među svim je najuglednija upravo polemička (f. 229). Iz opširne Paštrićeve argumentacije u korist »polemičke teologije« vidljivo je prije svega kako je sva teologija, kakva jest i kakva je kroz povijest bila, zapravo vrlo polemična. Čini se kao da upravo na to činjenici Paštrić zasniva svoje poimanje teološke discipline zvane »polemička teologija«, s time što je jasno dijeli na područje između unutar konfesionalnih i područja međukonfesionalnih rasprava; prve spadaju na »skolastičku teologiju«, a druge, dakle one prema vani, prema drugim konfesijama, drugim religijama ili ateistima, sve to spada na »polemičku teologiju«.

Na temelju ovako shvaćene »polemičke teologije«, Paštrić će dakako odbiti mišljenje po kojem se ova disciplina ima pozivati isključivo na autoritet a ne na razumsko razmišljanje, pri čemu će iznova inzistirati na njezinoj znanstvenoj korektnosti.⁴³ Treba, piše, uzeti u obzir svaki mogući prigovor, i ne smije se odbiti niti jedan način dokazivanja, bilo u korist ili protiv dotične tvrdnje (f. 232v). Iz svega će Paštrić konačno zaključiti kako »polemičku teologiju« treba pretpostaviti skolastičkoj.⁴⁴

⁴³ »Cum vero dicitur auctoritate niti et ex auctoritate procedere polemicam, nolim intelligas ita se habere ut excludat ratiocinium et puras tamen sententias sive Verbi divini sive Patrum alleget. Debemus enim salvare rationem scientiae, scientificumque modum in procedendo, qui modus certe est ratiocinando et cognoscendo rerum naturas, distinctiones, proprietates, et usque ad intimum veritatis sinum penetrare« (f. 232v).

⁴⁴ »Ex quibus serio deduco, polemicam theologiam scholasticae praeferebam esse, tum ex antiquitate, tum ex quaestionum gravitate, tum ex con-

On će isto tako, koncentrirajući se na »polemičku teologiju«, njoj pripisati brojne zadatke, kako to već može odgovarati toj tako shvaćenoj teološkoj disciplini (usp. ff. 234—37), dakako, uvijek za razliku ili u suprotnosti sa spekulativnom (usp. ff. 237v—40v).

H. O POLEMIČKOJ TEOLOGIJI⁴⁵

Jedva da je išta jasno u svezi s ovim tekstom koji je pisan talijanski, bez naslova, nedatiran; ujedno je otvoreno pitanje njegova mjesta u nizu ovih nacрта. Tekst se može podijeliti u dva dijela: prvi donosi poznatu Paštrićevu podjelu teologije (f. 195v), a drugi dio (ostalo) bavi se odnosom spekulativne i polemičke teologije.

Teologija je ovdje podijeljena na šest dijelova ili različitih znanosti (parti o scienze distinte), to zato što je poslije prvih dviju (scritturale, positiva ò de'Padri) naknadno — na rub, s korigiranim rednim brojem — umetnuta »teologia catechetica«. Značajna je ovdje ujedno nijansirana uporaba glagola uz pojedine teološke discipline. Prve dvije »daju, sadrže i tumače«, dok polemička teologija »brani« objavljene istine, a školska spekulativna teologija ih kvalificira i izvodi druge istine (dichiara la natura, proprietà loro diducendo altre verità).

Paštrićev drugi, polemički dio polazi i ovdje od opće pretpostavke (si tiene communemente) kako je polemika pozitivna, po studiju lagana, uglavnom povijesna stvar, zato manje ugledna od spekulativne. Po uglednosti, veli, ne može ni filozofska ni teološka spekulacija biti iznad Biblije, jer Riječi Božjoj pripada prvo mjesto. Ujedno odbija prigovor kako je polemika lako shvatljiva teološka disciplina (f. 196).

Potom prelazi na predmet, koji je zajednički spekulativnoj i polemičkoj teologiji. S obzirom da su dogme vjere kao »principi i aksiomi na kojima se temelji teologija«, ujedno predmet polemičke teologije, u smislu da ih ona ima obraniti, čini da je ova očito iznad spekulativne, koja »objavljene istine ne dokazuje već pretpostavlja, te iz tih pretpostavki argumentira i objašnjava« (f. 196v). I nije točno, dodaje Paštrić, da polemika ne razmatra »prirodu i vlastitost stvari o kojoj je riječ«: to joj je opet zajedničko sa spekulacijom. Uostalom, veli Paštrić, zar teologija ne ide putem Pisma i Otaca? Ne da bi se negirao razum, nego, kako veli Duns Scot, intelekt nikada ne uvjerava u potpunosti, jer uvijek je neka posredna ili neposredna premisa uzeta ili pretpostavljena kao sigurna, makar nije očita po svoj prirodi. Tako u teološkim pitanjima kako katolici tako i »nevjernici« (infedeli) mogu navoditi svoje, očito, različite

•
tinentia omnium veritatum et principiorum theologiae, tum ex ratione solida et theologica plane arguendi, tum ex amplitudine scientiarum et disciplinarum quae exiguntur necnon argumentorum omnīs generis« (f. 233).

⁴⁵ Tekst se nalazi u Borg. lat. 471, ff. 195v—199r (ff. 197v—98r = prazne), možda je riječ o kakvom prigodnom predavanju? Na ff. 191r—92v nalazi se Paštrićev tekst pod naslovom »Instruzione per un Lettore di Controuersie«, no ne može se reći da bi ova dva teksta išla zajedno.

razloge. A polemičar mora odoljeti svim napadima bilo kojega protivnika (f. 197).

Zanimljivo je gdje Paštrić vidi začetak skolastičkih disputa. Nije problem, veli, u dokazanoj nevaljanosti nekoga zaključka, nego u tome što je loše dokazan. I upravo tu on vidi početak »skolastike«, koja se gubi u različitim mišljenjima, a ne vidi ono »glavno«.⁴⁶ Zanimljivo je, nadalje, da on i ovdje u pitanju načina raspravljanja prelazi konfesionalne granice i postavlja načelna pitanja. Tako veli za teološke dispute da redovito prelaze okvire rješavanja postavljenih poteškoća, te se na taj način dolazi do pitanja istine uopće, odnosno do pitanja jasnoće u razmišljanju (si cerca il uero, e la speculatione coll'evidenza; f. 198v). On vidi veliku opasnost u interkonfesionalnim razmiricama; stoga bi taj posao, kratko rečeno, htio profesionalizirati, tj. podići na odgovarajuću razinu, kako je to svojedobno učinio sv. Toma u djelu *Contra gentiles*. A ako toga danas nema, veli, trebalo bi ga stvoriti!⁴⁷ Je li to programska riječ?

I. »TRAKTAT I. O NARAVI TEOLOGIJE«⁴⁸

Pred nama je Paštrićev najdorađeniji tekst na temu prirode teologije. Podataka o dataciji nemamo, a zbog zaokruženosti stavljam ga ovdje, na kraj cijeloga niza sličnih tekstova. Kako s obzirom na oblik, tako i na sadržaj, riječ je o najreprezentativnijem Paštrićevom nacrtu. Ovaj se traktat dijeli u dva dijela: prvi se bavi samom prirodom teologije, a drugi gotovo triput duži — raspravlja o teološkim cenzurama⁴⁹ Naknadno je na lijevom rubu uz naslov dodana riječ »compendium«.

Tekst prvog dijela ovoga traktata — koji nas ovdje jedino zanima, a kako je tekst dostupan, zadržat ćemo se samo na nekim momentima — dijeli se opet u dva dijela: Paštrić najprije (ff. 288—92) u četiri točke raspravlja o osnovnim pitanjima teologije (1. quid sit, 2. quotuplex, 3. polemica, 4. scholastica), a zatim (ff. 292r—97v) tu istu materiju, u nekim vidovima još proširenu izlaže u obliku dvanaest kraćih odgovora na različita pitanja o naravi teologije. Ovo Paštrićevo neprestano mijenjanje oblika izlaganja — ovdje drugačije nego u B-, a u E- i F-nacrtu opet

•
⁴⁶ »Anzi di più può contrariargli il fedele non già prouando esser falsa la conclusione, ma in esser mal prouata. Et io per me facilmente credo che da questo siano nate le questioni scholastiche; poiche douendosi prouare, nel proporre una definitione ò altra propositione s'andò ad essaminando se era affato uera ò nò, e qui trouandosi uaria opinione si posero à stabilire queste opinioni lasciando il principale. Non dico già di tutte, mà una buona parte« (f. 198v).

⁴⁷ ... »Se non u'è stato chi habbia solleuato à tal grado la professione [= dispute o polemickim pitanjima] bisogna farlo. Si ueda quanto dice S. Tomaso contra Gentiles e se hà proceduto con modo che altri non haueuano fatto sin allora non è se non lode far lo stesso nella Polemica« (f. 199).

⁴⁸ »Tractatus I. De natura theologiae«, Borg. lat. 473, ff. 288—297, odnosno u Paštrića str. 1—20; usp. I. Golub, *Ostavština*, 421.

⁴⁹ Tekst drugog dijela je izmiješan: ff. 297v—306v = Paštrić str. 20—38; ff. 278—87 = Paštrić 39—58; ff. 270—77 = Paštrić 59—73; rukopis ponešto varira, no Paštrićeva paginacija je zacijelo pouzdan elemenat njihove cjelovitosti i međusobne pripadnosti.

svaki put drugačije — vjerojatno je znak stalnog traženja pogodnijih formi. To, dakako, nije bez sveze sa sadržajem.

Najprije je dakle riječ o četiri osnovna pitanja. U kratkoj obradi prvoga pitanja, »što je teologija?«, Paštrić polazi od grčke riječi i definira teologiju kao »znanost koja raspravlja o Bogu« (de Deo disserens scientia). A to, veli, može biti »naravno« (naturaliter), po naravnim principima i naravnim svjetlom razuma, ili pak »nadnaravno« (supernaturaliter), u svjetlu božanske objave, kao što to čini kršćanska teologija, koja za prve principe ima objavljene božanske istine (f. 288).

Uobičajenoj Paštrićevoj podjeli teologije prethodi određivanje osnovne zadaće, koja glasi: teologija treba »upoznati i shvatiti svoje objavljene principe« (cognoscere/intelligere), i to nekako u tri susljedne faze: definiranjem, diobom i obrazlaganjem (definitio, divisio, argumentatio). Upoznavanjem i razumijevanjem objavljenih principa/vrela, bavi se, s jedne strane, biblijska teologija (scripturalis), a, s druge, pozitivna, koja, »pošto nešto istraži, stavlja pred oči«. Pozitivna istražuje stare spomenike, naime Oce, koncile i crkvene pisce, čak i poganske, »koji češće prikazuju kršćanske tradicije« (f. 288).

Obradu »polemičke teologije«, koja se, kaže, katkada zove i dogmatskom odnosno kontroverzističkom, Paštrić dijeli na četiri uzastopna »falluntur« (varaju se). Neki bi htjeli, veli, (1) da je ona »praktična teologija«, no oni ne razumiju što je praktičnost (quid sit esse practicum). Za njega je »polemička« teologija, jer brani dogme i objavljene božanske istine, spekulativna u najstrožem smislu riječi (f. 288v). Slijedeća (2) zabluda jest smatrati da »polemička teologija« nije znanost, jer sude po pučko napisanim kontroverzijama, a ne znaju da se to može napraviti prema zakonima znanosti, naime, u obliku znanstvene rasprave i argumentacije (modo scientifico, per discursum et argumentationem scientificam; f. 288v). Varaju se (3) i oni koji vjeruju da »polemička teologija« ima posla samo s lutheranima i kalvinistima, kao da su oni jedini protivnici (katoličke) vjere, a takvih je zbilja puno više (naime, ateisti, pogani, muslimani, židovi, te kršćanski heretici, stariji i noviji). Tako, ako »polemička teologija« kao takva treba braniti katoličke dogme, onda je sve što je dogma ili je s njom u odnosu predmet »polemičke teologije«, bez obzira odakle dolazila osporavanja (f. 289). Griješe, konačno (4) i oni koji polemiku svode na poznavanje povijesti i biblijskih jezika. To, dakako, treba znati, ali i puno toga više, jer polemičar mora biti u stanju raspravljati sa svima, i to osobito na razini naravne razumnosti (f. 289v).

Preostali dio Paštrić posvećuje »školskoj teologiji«. Pošto je dakle polemika »more scientifico« (f. 289v) došla do »mnogih zaključaka«, od kojih su neki potpuno sigurni i bjelodani, drugi ne toliko, upravo tu ostaje prostora za »školske« obrade takvih pitanja među katolicima (f. 289v) — pri tom, veli, treba dobro paziti na metodičnost — i to je pravo mjesto »školske/skolastičke teologije«, koja *salva fide*, raspravlja o najrazličitijim pitanjima (f. 290).

Što se tiče »školske praktične teologije« (moralka, etika, mistika...) tu, piše Paštrić, teolog može ali ne mora postupati znanstveno (scientifico)

procedere). U svakom slučaju, na školsku spekulativnu i moralnu teologiju spada također poučavanje kršćanskog puka, čemu imaju poslužiti propovjedništvo i slične teološke discipline (f. 291v). Uza sve mnoštvo teoloških pitanja, primjećuje na koncu Paštrić, nemoguće je da jedan teolog sve sam može napraviti. Upravo je stoga uputno da se poštuju razlike između polemičke i »školske teologije«, naime, u istom smislu da skolastičari puste po strani ono što spada na polemičku, ako već žele poučavati samo »školsku teologiju«. S druge strane, polemičari će silom prilika ili iz naravi stvari zalaziti u područje »školske teologije« (f. 292).

Pošto je Paštrić u prvom dijelu šire izložio svoja razmišljanja o četiri osnovna pitanja svoga traktata o naravi teologije, u drugom dijelu ovoga I-nacrta prelazi na zgnusnutiju obradu istoga predmeta. No, ovdje se ne zadržava više samo na osnovnim pitanjima, nego tematizira uopće sva pitanja, koja, po njegovu mišljenju, spadaju na ovaj traktat.⁵⁰ Usporede li se ovdašnja Paštrićeva pitanja s onim pridodanim D-nacrtu, može se konstatirati značajan razvoj, koji je on u svojim razmišljanjima prošao.

S obzirom na ove Paštrićeve odgovore (responsio), htio bih istaći nekoliko zanimljivosti. Vidjeli smo u više navrata kako Paštrić Bibliji pridaje temeljno značenje za teologiju, pa nam djeluje nekako neobično što je ovdje na to mjesto došla »vjera« (3. točka). Tu je također nešto više jasnoće u klasificiranju različitih teoloških argumenata, osobito u pitanju odnosa Pisma, Tradicije i doktrinalnih definicija (t. 7). Paštrićeva ljubav za »polemičku teologiju« kao i osjećaj za nijansiranje dolaze također do izražaja (t. 9—10). Njegov interes za sistematiku koji je neodvojiv od razmišljanja o metodi zauzeo je i ovdje najviše prostora (t. 11). Na istom mjestu Paštrić smatra uputnim govoriti o svom doprinosu sistematiziranju »polemičke teologije«, zalažući se za metodičku jednostavnost u raspravljanju pojedinih pitanja, čemu pridodaje značajne riječi o dijalogu.

J. »TRAKTAT I. SINOPSA O NARAVI SVETE TEOLOGIJE«⁵¹

Po njihovu karakteru možemo sva tri slijedeća teksta smatrati doduše radije dodatkom prethodnima negoli pravim nacrtima prvoga Paštrićevog traktata. Ipak, treba poštivati ne samo njihove naslove, nego i Paštrićevo uvjerenje kako i sam raspored traktata spada već u »narav« teologije. To je uostalom bjelodan dokaz sistematičnosti njegove teološke misli.

Ovaj i slijedeći prilog donose zapravo samo popis od 28 Paštrićevih traktata »polemičke teologije«, s kraćim popratnim tekstom. Razlike u redo-

⁵⁰ Teme pitanja: 1. quid sit theologia; 2. quotuplex; 3. an theologia sit fides; 4. an theologia sit argumentativa; 5. an theologia sit scientia vera; 6. an theologia sit scientia practica; 7. arma; 8. an polemica theologia debeat uti auctoritate Scripturae...; 9. an polemica sit speculativa; 10. an positiva; 11. quatenam sit methodus polemicae; 12. pars theologiae praestantior.

⁵¹ »Tractatus I. De natura sacrae theologiae synopsis«, Borg. lat. 471, ff. 47—49; usp. I. Golub, *Ostavština*, 420.

slijedu nema, samo je J-nacrt duži u opisu i međusobnom povezivanju pojedinih traktata. Godina 1687. uz ovaj J-nacrt zacijelo se smije uzeti kao datum nastanka ovoga teksta.

»Sinopsa« nam nudi najprije definiciju teologije, gdje je uključena u prvi mah i naravna, da bi odmah potom bila isključena.⁵² Budući da su, veli Paštrić, »prvi principi« (objavljene istine) nad-naravni, nužno su nejasni (obscura), a po nekima i protu-naravni. Upravo odatle osporavatelj, koje dijeli u pet vrsta: ateisti, pogani, muslimani, židovi, heretici. Odatle i potreba, dodaje Paštrić, braniti »prve principe« teologije na različite, čak i ne-teološke načine (f. 47v). Teolog, dakako, najprije mora poznavati »prve principe« svoje znanosti. Što se tiče objekta teologije, to je sam Bog, pa je zato teologija »sveobuhvatna i vrhovna znanost«.⁵³ Za razliku od drugih znanosti, koje imaju svoje počelo u naravnom razumu i koje su mnogostruke, teološka je znanost, zasnovana na objavi, jedna i jedinstvena (unica et singularis), makar ima različite zadatke. Tu započinje uobičajena Paštrićeva podjela teologije: scripturalis, positiva/theologia Patrum, dogmatica/polemica/controversiosa, scholastica-speculativa, scolastica-moralis itd. (f. 47v—48r).

Samom popisu traktata prethodi kratak uvod, gdje je opet riječ o »skolastičkim pitanjima« koja spadaju na predavača (lector), dok na njega, Paštrića, spadaju polemička pitanja (quaestiones polemicae), koja će izlagati »u ovom četverogodišnjem tečaju«. Sama pak polemička teologija jest »sunce među znanostima«.⁵⁴

U popisu traktata (cijeli donosim u sklopu K-nacrta) zanimljive su neke Paštrićeve bilješke. Tako uz prvi, o naravi teologije, dodaje: »sramota je znati drugo, a ne poznavati sebe« (f. 48v). Traktat o Pismima (br. 10), obrazlaže riječima: »iz njih se naime crpe viša učenja (superiores doctrinae), kao iz Riječi Božje« (f. 49). Zaključna bilješka tiče se teoloških kvalifikacija i argumentacije; tu Paštrić hvali Cana (insignis liber; f. 49v).

K. »POLEMIČKI SAŽETAK TEOLOŠKIH TRAKTATA«⁵⁵

Ovaj Paštrićev pregled jedva da imamo razloga nazvati nacrtom za traktat; no, zbog sličnosti s prethodnim tekstom, i s njim treba jednako

⁵² »Sacra theologia scientia est de Deo loquens et disserens ex lumine supernaturali, sicut ex naturali theologia naturalis discurrit. Prima eius principia propria sunt veritates revelatae a Deo supernaturaliter sive postea scripto consignatae, sive orali traditione conservatae« (f. 47).

⁵³ ... »amplissima et suprema scientia, quia omnia plane attingit; quidquid enim est, vel Deus vel effectus Dei, vel ad ipsum aliquo modo pertinens« (f. 47v).

⁵⁴ ... »Methodus autem tractatum, quam eligere mihi placuit haec est: 28 tractatus, quos anni cyclum solis conficiunt, theologia enim nostra sol est inter scientias, hoc ordine procedunt« ... (f. 48v). — S obzirom na umjetno određivanje broja (4 × 7) vidi također K-nacrt.

⁵⁵ »Compendium tractatum theologiae polemicum«, Borg. lat. 471, 181—182; usp. I. Golub, *Ostavština*, 420; Golub čita ... »polemicae (?)«, što bi bilo očekivano čitanje, no rukopis je posve jasan, te je teško opravdati mijenjanje teksta.

postupiti. Kratak uvod u popis traktata ne govori sada o teologiji, već o predavanjima.⁵⁶ Znanost pak uspoređuje sa stablom (od korijenja, preko debla, do lišća i ploda), a svoje sažetke traktata (*compendia tractatum*) donosi, kako bi oni koji to žele, mogli imati cjelovit pregled (*summa*).

Paštrićevi traktati mogu se svrstati u nekoliko grupa: prvi je uvodni traktat o naravi teologije; slijede br. 2—3 (*De Deo Uno et Trino, De angelis*); zatim niz antropoloških, br. 4—9 (*De primi hominis statu, De libero arbitrio et gratia, De peccato originali et personali, De iustificatione, De fide iustificante, De merito et bonis, operibus*); br. 10—11 govore o Pismu i Tradicijama (*divinae dominicae, apostolicae et ecclesiasticae*); zatim: 12. *De incarnatione*, 13. *De Ecclesia*, 14. *De Summo Pontifice*, 15. *De conciliis*; grupu o sakramentima i sakramentalima čine br. 16—25;⁵⁷ zatim 26. *De purgatorio*, 27. *De beatitudine et ultimo fine*, 28. *De cultu sanctorum, reliquiarum et imaginum* (f. 181).

Nemamo razloga ovog časa zadržavati se na predloženom redoslijedu (on je ponovljen u istom kodeksu još na ff. 205r, 261v—62r, osim što, možda, treba ponoviti da je on za Paštrića vrlo važan. Redoslijed je traktata inače različit od redoslijeda u drugih autora, a nekoliko takvih i sam Paštrić ovdje donosi (ff. 50 i 188r—89v). On se je ipak odlučio za stanočiti kronološko-logički redoslijed, a ne započinje s Pismom i Tradicijom, kako je to u nekoliko navrata najavljivao (usp. B- i E-nacrt).

Potom se Paštrić opet vraća na broj 28, i izričito veli kako ga duguje sunčevu ciklusu (*tributus cyclo solari*). Na to se nadovezuje njegovo obrazloženje »racionalnosti« rasporeda ovih traktata: najprije o naravi teologije (*quid sit, munia, polemica, adversarii, haeretici chronologice/alphabeticice, qualificationes*). Racionalnost je također razlog zašto Paštrić govori najprije o Bogu: veli, već zato što teologija odatle ima ime, i jer je Bog njezin prvotni objekt (f. 181v). Potom govori o anđelima jer su najizvršniji stvor Božji (*praestantissimus effectus Dei*), te o čovjeku jer je najsajajnije djelo Božje (*praeclarissimum Dei opus, n. m.*).

Protestantsko pitanje opravdanja Paštrić čini mostom prema Pismu, jer, veli, nauk o opravdanju imamo iz božanske riječi u Pismima i Tradicijama. Treći pak Božji način govora, uz Pismo i Tradiciju, jest Utjelovljenje, ističe Paštrić. Tu je odmah mjesto i Crkvi-Zaručnici, kojoj je »vidljiva glava« papa kao Kristov namjesnik; ali Crkva se očituje ne samo u »glavi«, nego i u saborima (*in conciliis*). Oni pak uređuju disciplinu, što se odnosi na naše opravdanje, a to je područje sakramenata (euharistija dvostruko: *ut sacramentum, ut sacrificium*; uz pokoru dodaje oprost; f. 181). Sve u svemu, Paštrić je na kraju zadovoljan: »*quam rationalis sit ista methodus*« (f. 182v)!

⁵⁶ Paštrić ovdje spominje dva načina predavanja svojih traktata: »*in quadrienno ex cathedra dictatos*« i »*in scholis compendiose*« (usp. bilj. 2).

⁵⁷ Najprije: 16. *De sacramentis in genere et sacramentalibus*, 17. *De baptisimi*... 18. *De confirmationis*... 19. *De eucharistia sacramento*, 20. *De sacrificio missae*, 21. *De poenitentia*, 22. *De indulgentiis*, 23. *De extrema unctione*, 24. *De ordinis*... 25. *De matrimonii sacramento*.

Pod ovaj posljednji naslov stavio sam više različitih cjelina; to zato jer po obliku svi ovi tekstovi idu ovamo i nadopunjuju se bez ponavljanja, makar su različito datirani.⁵⁹ Vjerojatno su ove teze istoznačne s kompendijima iz K-nacrta. Ovdje ću se nešto više zadržati na prvom tekstu; drugi sažima traktate br. 4—6, svakoga u dvije kratke točke; treći, još više protuprotestantski nego drugi, donosi sažetke o nekim sakramentima (općenito, euharistija, bolesničko pomazanje, zatim de beatitudine).

Prvi od ovdje navedenih tekstova najzanimljiviji je ne samo zato što je mlađi i znatno opširniji, nego i zato što se bavi još jedanput našim predmetom. *De nature theologiae* glasi i podnaslov ovoga zadnjeg nacrtu, a gradivo je sažeto u deset točaka (ff. 213—17). Paštrić daje najprije dosta opsežnu definiciju teologije (t. 1): »Teologija je nadnaravna znanost, kojoj je glavni objekt Bog u sebi; odatle joj i ime« (theologia est scientia supernaturalis, cuius obiectum principale est Deus in se, unde denominatur; f. 213). Tekst 2 govori o »principima teologije«, naime o »nadnaravnim objavljenim istinama«, gdje svejedno i filozofski diskurs ima svoje određeno — makar ne glavno — mjesto. Tekst 3 bavi se jedinstvom i mnogostrukošću teologije: ona je, kaže, jedna, mada se njezini pojedini dijelovi mogu smatrati zasebnim znanostima; slijedi uobičajena njegova podjela teologije (f. 213v—14r).

»Polemickoj teologiji« posvećen je tekst 4: ona je »doista spekulativna znanost«; zato je argumentativna. Paštrić navodi dvanaest »središta argumentata ili teoloških mjesta«, i to poimence: (1) Pismo, (2) Tradicija, (3) dekreti općih sabora, (4) papinske odluke »in materia fidei«; autoritet (5) Otaca, (6) pojedinih Crkvi, (7) teologa, (8) crkvenih pisaca; (9) naravni razum, (10) autoritet filozofa i svjetovnih pisaca uopće; (11) vjeroispovijesti samih protivnika, (12) njihova učenja. Ova dva posljednja redovito se ne susreću,⁶⁰ a bilo bi važno znati jesu li isključivo Paštrićeva; svakako je važna činjenica da su tu.

Nadalje, tekst 5 kratko nabraja »neprijatelje« polemické teologije, a tekst 6 prelazi na osnovne teološke kvalifikacije (f. 214rv). Tekst 7 govori o teološkoj vrijednosti slaganja (consensus) Otaca, a tekst 8 o teološkoj vrijednosti slaganja u teologa; u oba slučaja Paštrić naglašava kako su oni važni kao predstavnici Crkve, Oci stare, teolozi suvremene, ne po sebi. U istoj točki Paštrić govori o ulozi Crkve u prosuđivanju pojedinih teoloških tvrdnji, gdje je opet vidljiva sklonost Ocima (f. 215rv).

⁵⁸ »Polemicae theses theologiae«, Borg. lat. 471, ff. 213—221; f. 205v; ff. 241—247; usp. Golub, *Ostavština*, 421 (usp. M. Mišerda, n. m., bilj. 2).

⁵⁹ Prvi je datiran god. 1697, treći god. 1670: *Finis Thesuum tractatum anno 1670* (f. 242v).

⁶⁰ Pregled »teoloških mjesta« u pojedinih autora vidjeti npr. u: J. STÖHR, *Die theologische Wissenschaftslehre des Juan de Perlin SJ (1569—1638)*, Münster 1967, 278—282; o razvoju do Cana: Ch. H. LOHR, *Modelle für die Überlieferung theologischer Doktrin: von Thomas von Aquin bis Melchior Cano*, u: *Dogmengeschichte und katholische Theologie*, izd. W. Löser i dr., Würzburg, 1985, 148—167.

Konačno se tekst 9 vraća na teološke cenzure i razglaba ih podrobnije (u pet vrsta), a tekst 10 spominje nekoliko pitanja iz povijesti hereza (f. 216r—7v).⁶¹

Time smo završili pregled svih Paštrićevih nacрта i priloga za traktat o naravi teologije. Ako nam je na primjeru ovih tekstova o jednom tako važnom pitanju ujedno njegova teološka misao postala nešto bliža, onda je uloženi trud u svakom slučaju opravdan.

DESSINS D'IVAN PAŠTRIĆ POUR TRAITE »DE NATURA THEOLOGIAE«

Résumé

Dans son article, publié dans le numéro dernier et dans celui-ci, l'auteur examine et présente le traité »De natura theologiae« d'Ivan Paštrić, théologien croate du 17e siècle (né à Split 1636, mort à Rome 1708). Ecrivain, théologien, polyglotte, Paštrić, professeur de la théologie polémique à Rome, a écrit plusieurs oeuvres. Son traité de la nature de la théologie se trouve, en manuscrit, dans la Bibliothèque de Vatican à Rome. Paštrić n'a pas complètement élaboré son oeuvre; il en a fait plusieurs esquisses et dessins d'après lesquels il faisait des cours de la théologie polémique; c'est pourquoi, en analyse de la théologie, beaucoup d'explication concerne cette discipline, la théologie polémique.

On connaît douze versions du traité en question ou mieux douze dessins élaborés pour ce traité. L'auteur examine tous ces dessins, les compare dans son analyse et expose des données diverses et des jugements critiques sur leurs origine, systématisation, destination et valeur théologique, historique et actuelle.

⁶¹ Slijedećih sedam točaka sažima drugi Paštrićev traktat: II. *De Deo Uno et Trino* (f. 217v—18v). Sažetak Paštrićeva traktata *De Traditionibus divinis* (u 3. t.: one su objava, bile su prije Krista i ostaju do konca svijeta, nisu pisane) dolazi ovdje na treće mjesto (inače traktat br. 11), potom slijedi *De Scripturis Sacris* (inače traktat br. 10; sažetak također u 3 t.: definicija, kanon, tekst / prijevodi) (ff. 219—20r). Paštrićev traktat *De Ecclesia* (br. 13) ovdje je podijeljen u tri međunaslova: *De Ecclesia militante*, *De Ecclesia purgante*, *De Ecclesia triumphante* (ff. 220—21r).